

*Društveni konflikti u procesu metropolitanizacije: primjer Zagreba**

Dušica Seferagić

Konflikt (lat. *conflictus* — us, m. sudar, sukob, borba) najlakše je definirati suprotstavljajući ga njegovu antipodu konsenzusu (lat. *consensus*, — us, m. suglasnost, slaganje).

Ako je konsenzus odnos slaganja, ravnoteže određenih elemenata neke cjeline (ili različitih cjelina, ili različite cjeline i elemenata), onda je konflikt narušavanje te ravnoteže putem sukoba, suprotstavljanja određenih elemenata neke cjeline (ili različitih cjelina, ili različite cjeline i elemenata).

Ako pod cjelinom shvatimo društvo, grupu ili individu, koji mogu biti i cjelina i element, s obzirom na kut promatranja, onda smo se donekle približili definiciji društvenog sukoba.

Time što se u definiciji polazi od konsenzusa, nipošto ne znači da se on smatra onim pravim, normalnim stanjem društva.

Upravo na pitanju primata jednoga od ta dva pojma sukobile su se dvije velike društvene teorije.

Marx i marksisti uzeli su društveni konflikt (i to unutar društvenog konflikta — konflikt klasa) kao normalno stanje društva. Comte, a zatim funkcionalisti uzeli su *consensus social* kao normalno stanje društva, dok su konflikt shvatili kao izraz bolesti, kao patološku iznimnost u društvu. Kasnije su strukturalisti dozvolili sukob ali samo unutar sistema, tj. bez opasnosti da ga se sruši.

U svom relativnom obliku i konsenzus i konflikt su stalno prisutni u društvu, pa je upravo njihova kombinacija normalno stanje društva. Društvene grupe koje se bore za vlast, kada je osvoje teže stabilizaciji. Kako društveni razvoj nije dječja igra u kojoj se bore dobre i zle sile, nemoguće je reći da li su konflikti pozitivni ili negativni u društvu; nemoguće ih je čak podijeliti na dobre i loše. Mnogo je lakše na taj način okvalificirati posljedice određenoga konflikta.

Pređimo sada na područje društvenih konflikata u procesu metropolitanizacije. Općenito rečeno, metropolitanizacija je (u sociološkom smislu na-

* Saopćenje na Savjetovanju Jugoslavenskog udruženja za sociologiju: *Društveni konflikti i socijalistički razvoj Jugoslavije*, Portorož 10—13. veljače 1972. g. (Primjedba redakcije)

ravno) samo specifičan vid društvenog života uopće. To u najmanju ruku znači dvije stvari: prvo, da su konflikti u procesu metropolitanizacije samo opći društveni konflikti na određenom području; drugo da postoji određen broj konflikata koji su specifično metropolitanizacijski, što će reći da ih je upravo ona stvorila i da su samo njoj svojstveni.

Metropolitanizacija (grč. meter, metros — mater i polis — grad) označava proces stvaranja organske cjeline između velikoga grada — metropole, i njezine okolice, kada metropola ekspandira u okolicu i mijenja je prema svojim potrebama. Metropolitanizacija je proces, dok je metropolitanska regija okvir, njezin fizički izraz.

Metropola dominira okolinom. Oko nje se formira urbanizirana regija u čijem su sastavu drugi srednji gradovi, mali gradovi — sateliti, urbanizirani ruralni prostori, različiti specijalizirani prostori, suburbija, te slobodni prostori. Kao pauk na mreži, metropola stoji na vrhu te hijerarhije.

Da bi došlo do metropolitanizacije nije dovoljno da metropola samo raste i okupira prostor. Pretpostavke za nju su: prevaga tercijarnih djelatnosti nad sekundarnima, promjene u socijalnoj strukturi (s naglaskom na stvaranju srednje klase), relativno visok dohodak, razvijena transportna mreža i komunikacije; institucionalna i infrastrukturna podloga, te funkcionalna preraspodjela i specijalizacija prostora.

Pređemo li sada na naše tlo, odnosno na Zagreb kao primjer, naći ćemo se pred svom složenosti pristupa. Konfliktata ima na pretek. Oni su veoma usko povezani, čak isprepleteni. Iako pravimo grešku što ih artifičijelno razdvajamo, te mnoge aspekte kao i konflikte naprosto izostavljamo, odlučujemo se za proizvoljnu sistematizaciju, radi kakvog-takvog pregleda, koji bi mogao biti drugačiji.

Poslužit ćemo se pri tom našom pomoćnom definicijom društvenog konflikta, da bismo promatrali konflikte u procesu metropolitanizacije na slijedećim nivoima:

1. konflikt metropole i ostalih gradova unutar republike,
2. konflikt metropole i ostalih gradova unutar metropolitanske regije,
3. konflikt unutar samoga procesa metropolitanizacije s obzirom na pretpostavke i ostvarenja,
4. konflikt društvenih grupa unutar metropolitanske regije,
5. konflikt ličnosti »metropolite«,
6. konflikt socijalističkog sistema i metropolitanizacije (ovo na kraju da bi poslužilo umjesto zaključka).

Kroz sve ove nivoe provlači se stalni konflikt teorijskog i praktičnog, idealnog i stvarnog, željenog i ostvarenog, itd.

Kako nigdje do sada u literaturi nismo naišli na bavljenje ovom temom s aspekta konflikata, niti smo se sami njome prije bavili, neka se ovaj prilog smatra tek naznakom mogućih načina pristupa još neistraženim i neotkrivenim problemima, i to nepotpunom naznakom.

1) Činjenica je da se na republičkim granicama zaustavljaju određena društvena kretanja. Uzmimo dakle jednu republiku kao relativno samostalnu cjelinu u kojoj se mogu vršiti određeni i opet relativno zatvoreni procesi. Svaka republika ima svoj glavni grad. On se po koncentraciji nekih funkcija, a uglavnom i po veličini, razlikuje od drugih gradova unutar republike. Za

sada samo Beograd i Zagreb pokazuju znakove početne metropolitanizacije okolnog prostora. Do određenog stupnja veličina ne igra bitnu ulogu. Veću ulogu igraju funkcije, njihova istaknutost i brojnost.

Tako na primjer mnogi gradići na jadranskoj obali imaju veći ugled od njihovih većih suparnika — varoši u unutrašnjosti.

Uvijek je postojao antagonizam između sekundarnih centara i metropole. Stoga je stari Rim i propao, jer je sve što se dalo koncentrirao u svoje okvire i sam sebe zagušio, eksploatirajući nemilosrdno »blijede sjene« — provincijske gradove.

Po svojoj prirodi metropola koncentrira sve bitne funkcije, sve instalacije, ona neprestano privlači ogromnu masu stanovnika, ona okupira glavne saobraćajnice, ona podsjeća na ogromnu peć koju lože tisuće revnih ruku, da bi se potom grijale na vatri koju ona isijava. Ali njen sjaj ima i drugu stranu. Sve svoje bogatstvo, koje je barem povremeno dostupno svima, ona održava manje-više sama. Svi mogu doći u metropolu, mogu ići u njena kazališta, kupovati u njenim trgovinama, voziti se njenim cestama, ali ona sama sve to stvara. Ta dvojnost, njezine prednosti i nedostaci u odnosu na druge gradove, izvori su stalnih, što latentnih što manifestnih sukoba.

Koncentracija svih njezinih dobara nameće ostalim gradovima ovisnost o njoj, nemogućnost da joj u mnogim stvarima konkuriraju, kompleks provincijalizma, težnju da se nju imitira, da joj se odupre, da se od nje osamostali. Ovakav hijerarhijski odnos ne samo što postoji u odnosu glavnog i ostalih gradova, već će se on znatno produbiti u slučaju daljnje metropolitanizacije zagrebačke regije, što znači direktno gutanje sve šireg i šireg prostora. Iako je uglavnom neracionalna, donekle je razumljiva borba Karlovca da npr. ima svoje bolnice ili tome slično, a sve u opiranju da konačno postane samo dio Zagreba, njegovo predgrađe, zajedno sa cijelom svojom okolicom.

2) Donekle je sličan konflikt gradova iz sasvim bliske okolice, dotično potencijalne metrolitanske regije sa samom metropolom, a naravno i među gradovima. Za metropolitanizaciju je potrebna prvenstveno organizacija prostora. Najefikasnija organizacija zahtijeva funkcionalnu preraspodjelu i specijalizaciju prostora. Specijalizacija znači ovisnost o drugome u zadovoljavanju ostalih potreba. Sasvim mali gradići i nemaju druge perspektive nego da hipertrofiraju svoju najunosniju djelatnost, a time stvore sebi osnovu za egzistenciju, te u odnosu na metropolu odigraju ulogu satelita. Međutim, veći gradovi koji žele i moraju surađivati s metropolom, nastoje da očuvaju i prošire svoju multifunkcionalnost, jer to znači veću samostalnost, veću slobodu. Sama metropola, koja je jedina u toj zajednici panfunkcionalna i nužno se odterećuje od niza funkcija, ne čini to naročito rado. Iako je ova tvrdnja x-puta teoretski opovrgnuta, većina još vjeruje kako su neke funkcije neotuđive metropoli, kao npr. žarište kulturnog, znanstvenog i upravnog života. Mi ne dijelimo to stajalište, u prvom redu stoga što uopće ne opravdavamo potrebu metropole kakva jest. Onima koji ne vjeruju, preporučujemo visprenu Mumfordovu analizu u knjizi *Grad u historiji*, poglavlje »Nevidljivi grad«.

Velik je problem kako upravljati tim složenim područjem. Od predlaganih rješenja možemo spomenuti: posebne organizacije za pojedine funkcije, aneksiju manjih gradova metropoli, međusobnu suradnju lokalnih zajednica, federaciju lokalnih vlasti itd.

3) Ako ustanovimo da je metropolitanizacija začeta, onda sve ono što je koči igra ulogu limitirajućih faktora. Ona je proces konfliktan u sebi samome, jer da bi se mogao odvijati, traži određene pretpostavke koje u svom stihijnom i diskontinuiranom odvijanju ne ostvaruje. Neke pretpostavke kao npr. prevaga tercijalnih djelatnosti nad sekundarnim, promjene u socijalnoj strukturi, relativno visok dohodak (od kojih su sve tri u toku ali još nisu ni izdaleka ostvarene), nisu naravno pretpostavke koje treba da ostvari sama metropolitanizacija. To su pretpostavke koje ostvaruje šire društvo, koje imaju svoj direktan korijen u proizvodnji, u ekonomskom hodu socijalizma. Druge pretpostavke kao npr., transportna mreža i komunikacije, infrastrukturna i institucionalna podloga okolice, funkcionalna podjela i specijalizacija prostora, stvar su samoga grada i njegova odnosa prema okolici, objektivno ograničenih samo sredstvima koja stoje na raspolaganju. Ni jedan od tih uvjeta također nije ostvaren: okolica je vrlo deficitarna u svemu navedenom. Svijest o tome konačno je dobila svoju potvrdu i svoj pokušaj praktičnih rješenja u *Generalnom urbanističkom planu grada Zagreb i Prostornom planu zagrebačke regije*.

4) Bilo bi veoma pogrešno personificirati metropolu, naročito sa sociološkog stajališta. Ona jest cjelina, ali cjelina sastavljena od heterogenih elemenata koji, osim što izražavaju jedinstvo, žive u stalnom sukobu.

Nigdje kao u panfunkcionalnoj metropoli nije moguće susresti takvo bogatstvo klasa, slojeva, zanimanja, kulture, kretanja. Sva slojevitost društva vidljiva je u njoj. Nas ovdje prvenstveno zanima prostorni izraz njihovih konflikata. On se očituje u prostornoj segregaciji. Dok se u razvijenom svijetu prostorna segregacija (s obzirom na funkciju stanovanja, po kojoj se i najbolje prati) više očituje suprotstavljanjem suburbije s jedne, a siromašnih predgrađa i centralnih geta s druge strane, u nas se ona još sasvim lijepo vidi u dijelovima samoga grada. Tako bivše općine Trnje i Trešnjevka još uvijek asociraju na siromahe, sjeverni dijelovi grada na elitu, stari grad na purgere, a strogi centar na skorojeviće. Novi Zagreb je uglavnom obitavilište činovnika i KV i VKV radnika. No i sam je po kvalitetu podijeljen. Tako su Špansko i Voltino naselje pretežno radnički. Anketa provedena na području Zagreba 1969. godine pokazala je da su te stambene formacije prilično čvrste i da se, osim novčanih razloga, stanovnici izjašnjavaju da bi se osjećali kao »crne ovce« u nekom drugom dijelu grada.

No ne treba zaboraviti predgrađe. U prvom redu moramo ustanoviti postojanje dva različita predgrađa. Predgrađe siromašnih koji streme u grad isto je tako dio metropolina obruča kao i bogataška suburbija. Oba se nalaze na rubu grada, oba su vezana uza nj, u oba žive ljudi, ali su potpuno oprečna po svom socijalnom sastavu, standardu, stremljenjima, željama i ostvarenjima. No ni jedan ni drugi oblik stanovanja nije poželjan. Zašto nije suburbija? Suburbija kao oblik organizacije rezidencijalnog prostora nema istinske perspektive u socijalizmu, stoga jer je smislena, zato što je klasna. Koliko socijalizam bude prevladavao svoju klasnu strukturu, toliko će suburbija postajati disfunkcionalnija. Njezin bit je u tome što isključuje, štiti i pruža prirodnu ugodu svojim malobrojnim i povlaštenim žiteljima. U zapadnom svijetu ona nije izdržala probu demokratizacije masovnog društva. Svojim širenjem i konfekcijalizacijom izgubila je sve prednosti a time i *raison d'être*, pretvorivši se u antigrad. Kad bi u socijalizmu u dogledno vrijeme svi radnici mogli živjeti u suburbiji, ona baš zbog toga ne bi više bila atraktivna

i funkcionalna. Prostorna segregacija odraz je društvene segregacije, ali prva ne doprinosi ukidanju druge, već je samo pospešuje.

5) Ako smo prije ustvrdili da metropola nije jedinstvena već heterogena, onda je teško reći da postoji u svim tim slojevima isti obrazac ličnosti »metropolitite«. Mi naravno izdvajamo samo opće i samo najistaknutije osobine koje manje-više imaju svi stanovnici metropole, odnosno metropolitanske regije; što je metropolitanizacija dalje odmakla, to se obrazac metropole iz samoga centra i onoga iz njegove regije približavaju. U nas je o tome nemoguće govoriti. U okviru potencijalne zagrebačke regije živi tipičan velegradski, svjetski čovjek, kao i nepismeni zemljoradnik. Zato se za sada može govoriti samo uvjetno o »Zagrepcaninu«. Što to razdire velegradsku ličnost? To je onaj bljedoliki astenik koji plače za čistim nebom i svježim zrakom, a sasvim dobrovoljno živi — i k tome veoma ponosno — u svojoj, zagušenoj metropoli. Metropolita mrzi grad zbog njegove zagađenosti, stješnjenosti, zbog svoje osamljenosti, nervoze, bolesti, zbog toga što se svugdje gura, što ne može parkirati svoj automobil ili ne može hodati od automobila, jednom rječju što je otuđen. S druge strane on uporno ostaje u metropoli jer, nasuprot kompleksu provincijalca, ima kompleks metropolitite, on se poistovjećuje s gradom, s njegovom snagom, veličinom, moći, bogatstvom. Iako ne participira ni u trećini tekovina koje mu metropola nudi, on je svjestan da su mu te tekovine pri ruci, da je privilegirani u mnogim područjima, barem potencijalno. U tom sukobu mržnje i ljubavi prema metropoli neki odu, neki polude, a većina ostaje, jer metropola je ipak — kao što joj i ime kaže — mater.

6) Polazimo od pitanja da li je metropolitanizacija univerzalna urbana pojava, prisutna u svim zemljama s velikim gradovima, bez obzira na sistem? Rast grada preko granice njegove organske cjeline, znak je početka njegova rasapa. Mumford ističe da je megalopolis (srastanje nekoliko metropolitanskih regija) univerzalan. Ali to nije stoga što se grad ne može drugačije razvijati, već stoga što »monopolitska organizacija, kreditna ekonomija, novčani prestiž preovlađuju kako u USA tako i u SSSR-u«.

Gigantizam metropole uvjetovan je u krajnjoj liniji ekonomskim uređenjem zemlje. Ako konstatiramo da je i u nas (usprkos limitirajućim faktorima) metropolitanizacija počela, onda to znači da naš ekonomski sistem ima u svojoj osnovi sličnosti s naprijed navedenim karakteristikama razvijenih zemalja — sličnosti sistema vrijednosti. To također znači da će tek stvarnom, a ne formalnom realizacijom samoupravljanja, biti moguće govoriti o uređenju grada na demokratskim osnovama. Međutim, principi socijalizma ne ostvaruju se u apstrakciji općenitosti već u svojim živim ćelijama, pa je posve realno govoriti o svjesnom planiranju razvoja grada. Zato je krajnje vrijeme da se o problemu metropolitanizacije govori ante a ne post festum. Metropolitanizacija dakle nije u sukobu s našom stvarnošću, ali je sama stvarnost u sukobu s principima na kojima kani da se izgrađuje. Teoretska svađa dviju glavnih struja o pitanju razvoja našega društva, struje koju bismo mogli nazvati *ekonomističkom* (pretpostavlja ekonomski razvoj humanističkom), i struje koju bismo mogli nazvati *humanističkom* (smatra da se uporedo s ekonomijom mora razvijati i humanost društva, jer je proizvodnja stvorena radi čovjeka, a ne obrnuto), nalazi svoj korelat i u raspravama o metropolitanizaciji. Jedna koncepcija zastupa metropolitanizaciju — brinući se kako će što bolje, jeftinije, efikasnije i racionalnije osigurati rast. Tu koncepciju nažalost

zastupaju GUP i PPZR, te oni koji imaju faktičnu moć u planiranju i realizaciji razvoja grada. Druga se koncepcija javlja kao anemična opozicija pojedinih grupica humanističke inteligencije, ili osamljenih pojedinaca, i nema zapravo nikakvu moć. U tom sukobu koji je dobar jer »pročišćuje zrak«, bit će veoma loše ako još jedamput pregazimo humanističke principe, i to ne zbog teorije koja ih zastupa, već zbog nas samih koji živimo i radimo u otuđenom svijetu.